

GILGAMIŞ DESTANINDAN DEDE KORKUT HİKÂYESİNE MITOLOJİK BOĞA FİGÜRÜ

PROF. DR. AYNUR KOÇAK*

Özet

Mitolojik ve arkaik toplumlarda 'yaratıcı' görevle betimlenmiş olan boğa, ilksel insanların yaşamında güç, gök gürlemesi, şimşek, bereket ve fırtınayı sembolize ederken, tarıma geçen topluluklarda toprağın bereketini sağlayan güç dengesini temsil etmiştir. Boğa, Gilgamiş Destanı, Oğuz Türkleri'nin maceralarının anlatıldığı Oğuz Kağan Destanı ve Dede Korkut Kitâbı'nda önemli bir motif olarak ortaya çıkmıştır. Arkaik mitolojilerdeki doğum-ölüm dengesinin her yeni başlangıcında beliren boğa motifi Oğuz Kağan Destanı'nın kaostan kozmosa geçişte sözle yaratılışı başlatan 'yaratıcı tanrı'sı iken; Gilgamiş Destanı'nda, çatışma sonrasında düzeni sağlayacak olan kahramanın karşısına çıkan 'hasım'; Dede Korkut Hikâyeleri'nde ise bir erginlenme ritüeli örneği olan Dirse Han'ın boğayı öldürmesi hikâyesinde erginlenmeyi sağlayan 'engel' motifini simgeler. Oğuz Kağan Destanı'nda kahramanın erginlenme sınavını geçebilmesi, karşısına engel olarak çıkan boğayı öldürerek bu güç sınavını aşmasına bağlıdır. Gilgamiş Destanı'nda, Gilgamiş'in kadınına ulaşması yolunda boğanın engel teşkil edişi; Dede Korkut Hikâyeleri'nden biri olan Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı hikâyesinde de görülür; Kan Turalı'nın kadınına ulaşabilmesi için boğa aşılması gereken bir engel niteliği

* Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

İnsanoğlu var olduğu gündən beri yerdə gökte tanık olduğu her şeyi anlamlandırma çabası içine girdi. Doğayı gözlemleyerek ve ondan ilham alarak “boğa” figürünü pek çok unsuru sembolize etmək için uygun gördü. Başlangıçtan beri boğanın gücü, gürlemesi ve boynuzları gök tanrılarını, fırtına tanrılarını, dört unsur ve evreni temsil etti. Eliade'nin dinler tarihi üzerine yaptığı çalışmalarda vardığı sonuç, bu kabulün insanların kutsal anlayışıyla ilişkili olduğudur.

taşır. Kahramanın erginlenmesi yolunda boğanın bir engel oluşturduğu gözlemlenirken, Gılgamış Destanı'nda bu niteliğin yanında boğa, yeniden doğuş için gerekli olan 'kurban' rolünü de üstlenmiştir. Destandan, halk hikâyelerine geçilen dönemde hem yaratılış döngüsünü çeviren 'yaratıcı tanrı'; hem de yüce varlığa sunulan kanın sahibi olarak boğa kültürünün belirmesi onun aynı zamanda hem yaşam hem de ölümü temsil edişinin göstergesidir. Bu çalışmada Gılgamış Destanı, Dede Korkut Hikâyeleri, Oğuz Kağan Destanı'nın ritüel ve inisiyasyonları çerçevesinde boğanın göksel öğelerle beliren tanrı personajı, yer ve tanrılara bereket getiren özellikleri, erginlenme sürecinde yüklendiği engel işlevi ve kurban simgeciliğinin günümüzde de görülen etkilerine değinilecektir.

Anahtar kelimeler: Mitolojik Boğa, Gılgamış Destanı, Dede Korkut Hikâyeleri, tanrı, kurban.

Giriş

İnsanoğlu var olduğu gündən beri yerdə gökte tanık olduğu her şeyi anlamlandırma çabası içine girdi. Doğayı gözlemleyerek ve ondan ilham alarak “boğa” figürünü pek çok unsuru sembolize etmək için uygun gördü. Başlangıçtan beri boğanın gücü, gürlemesi ve boynuzları gök tanrılarını, fırtına tanrılarını, dört unsur ve evreni temsil etti. *Eliade*'nin dinler tarihi üzerine yaptığı çalışmalarda vardığı sonuç, bu kabulün insanların kutsal anlayışıyla ilişkili olduğudur (2003: 102-107). Boğa Antik Yunan ve Antik Mısır'da Tanrıların yaratıcı, dölleyici yönünü simgeleştirmek üzere arınma ve erginlenme ritüellerinde yer alır. Erginlenme törenlerinde¹ inananların ruhu ateşle kurban edilen bir boğanın kanıyla arınır ve küller yeniden doğuş vaadi yerine geçer.

Bazı arkaik toplumlarda kutsal mekân seçiminde de “boğa” kullanılırdı. Boğa serbest bırakılır, birkaç gün sonra aranır ve bulunduğu yerdə “kurban” edilerek, “şehrin kurulacağı yer” belirlenirdi. Görüldüğü gibi boğa, kozmosun mikro simgesi

kutsal mekânın belirlenmesinde de kullanılırdı. (Eliade, 2009: 357) *Çoruhlu'*nun verdiği bilgiye göre, Türk mitolojisinde yeraltı tanrısı Erlik, bir boğanın sırtında tasvir edilmiş ve Kara Boğa, Erlik'e kurban olarak sunulur. (1999: 162-165). Böylece boğa, fırtına estiren, gök gürleten, şimşek çaktıran tanrılarla eş tutularak, gökten düşen yağmur taneleriyle toprak ana sulanmış ve yeni bir dönem başlamıştı. Bu an, *Eliade'*nin ifade ettiği "başlangıç anı" (illotempora) dır. (2009: 373-389).

Tarıma geçişle insanoğlunun tüm dikkati, toprağın verimliliğine ve mevsimlerin birbirini izlemesine yöneldi. Eskiden av düşünülerek hayvan türlerinin çoğalmasını amaçlayan ayinler, bundan böyle doğanın kendisinin doğaüstü güçlerine adandı. Toprağın bereketini sağlayabilecek güç gereklidir. Bu güç, "melez varlık" olarak tasavvur edilen canavar veya ejderha olabilirdi. *Leonardo da Vinci'*ye göre melez varlıklar şöyle oluşturuldu: "Hayali bir hayvana, mesela bir ejderhaya doğal bir görünüm vermek istiyorsan, iri bir çoban veya av köpeğinin başını, kedinin gözlerini, kirpinin kulaklarını, tavşanın ağızını ve burnunu, aslanın kaşlarını, kar bir horozun şakaklarını ve kaplumbağanın boynunu al." (Absalon-Canard, 2010: 12). Oysa insanoğlunun hemen yanı başında capcanlı mükemmel bir varlık duruyordu: "Boğa"². Artık, insanoğlu bu gücü, gökten yere indirebilirlerdi.

Antik Yunan'da şarabın ve bereketin tanrısı *Dionysus*, 'Boynuzlu Çocuk'; 'Boynuzlu İlah'; 'Boğa Kaşlı' ve 'Boğa'dan Gelen' olarak anılır. *Dionysus*, *Zagreus* adındaki boğaya dönüşmüş bir formda Titanları alt ederek parçalar ve bu formda içindeyken hayatta kalan kalbiyle yeniden doğar (Ronnberg, 2010: 308-311). Ölüp dirilen her şey, yeniden doğarak başlangıçtaki durumuna dönerek mükemmel bir başlangıçta uyanacaktır. Yeni bir başlangıç yaşayacak, mit ve destan kahramanlarının canavarla ejderhayla mücadelelerine boğa da eklenecektir.

Leonardo da Vinci'ye göre melez varlıklar şöyle oluşturuldu: "Hayali bir hayvana, mesela bir ejderhaya doğal bir görünüm vermek istiyorsan, iri bir çoban veya av köpeğinin başını, kedinin gözlerini, kirpinin kulaklarını, tavşanın ağızını ve burnunu, aslanın kaşlarını, kar bir horozun şakaklarını ve kaplumbağanın boynunu al."

Gerek Uruk kralı Gilgamiş'in maceralarını anlatıldığı Gilgamiş Destanında ve gerekse Oğuzların maceralarının anlatıldığı Uygurca Oğuz Kağan Destanında ve Dede Korkut Hikâyelerinde boğanın önemli bir motif olarak yer alması sıradan bir seçim değildir. Bu anlatılarda boğaya atfedilen bütün özellikler yansıtılarak ortaya konulur. Bunlar, yaratılış, güç, gök gürlemesi, şimşek çakması, bereket, engel ve kurbandır.

Gerek Uruk kralı Gilgamiş'in maceralarını anlatıldığı Gilgamiş Destanında ve gerekse Oğuzların maceralarının anlatıldığı Uygurca Oğuz Kağan Destanında ve Dede Korkut Hikâyelerinde boğanın önemli bir motif olarak yer alması sıradan bir seçim değildir. Bu anlatılarda boğaya atfedilen bütün özellikler yansıtılarak ortaya konulur. Bunlar, yaratılış, güç, gök gürlemesi, şimşek çakması, bereket, engel ve kurbandır.

Bu çalışmada Gilgamiş Destanı ve Dede Korkut Hikâyeleri merkez alınarak insanlığın önemli semboller yüklediği boğa motifi incelenirken, onun yaratılışta ve mevsim döngüleri ekseninde yer alışı üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

1. Yaratılış: "Kaos- Kozmos Çatışmasında Boğa"

Mitolojik tasavvurlarda boğa, Tanrı'nın yeryüzündeki şeklidir ve onun gücünün yansımadır. Tanrı'yla bağlantısı nedeniyle boğa, yaratma eylemini gerçekleştiren ilk ata, ilk dölleyici olarak kabul edilir. Dolayısıyla ne zaman bir yaratım yani kaostan kozmosa geçiş söz konusu edilecekse orada boğa da bulunur. Örneğin Boğa, Uygurca Oğuz Kağan Destanı'nın başında yer alan kozmogoni mitine göre, "Olsun!" dediğinde yaratılan dünyanın resmidir. Destanın başında bir boğa resminin bulunması bu mitolojik tasavvurla ilgilidir. İlk mağara duvarlarında karşılaşılan boğa resimleri (Gezin, 2008: 14-17; Dell, 2012: 17-18) öylesine çizilmiş figürler değildir. Pek çok araştırmacının ortak görüşüne göre bunlar bir kozmogoni mitini anlatır.

Yaratılış, düzene girme, yenilenme ve uyum için çarpışma/çatışma gereklidir. Gilgamiş Destanı'nda ve Dede Korkut Hikâyelerinde yaratılışa ilişkin seçilen

figür yine boğa olur. Anlatılarda kahramanın mücadelelerini kaos-kozmos, baba-oğul, geçmiş-hal zıtlıkları çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Gılgamış Destanı'nda Gılgamış ve karşıtı gibi görünen Enkidu'nun çatışmasını, Dede Korkut Hikâyelerinde Dirse Han ve Boğaç'ın çatışması da bu bağlamda değerlendirilir. Gılgamış, yani geçmiş yahut baba figürü gelin odasına girme âdetini bırakır. Çatışmada Enkidu adeta bir boğanın yansımasıdır. Dirse Han'ın oğlancığ Bayındır Han'ın boğasıyla mücadele ederek yeni düzene giriş yapar. Böylece yeni bir yaratılış gerçekleşir.

Gılgamış Destanı'ndaki ikinci çatışma Humbaba, tanrı Enlil tarafından sedir ormanını korumak ve insanlara korku salmak için görevlendirilen, olağanüstü yetenekleri olan bir canavarla gerçekleşir. Humbaba'nın ağzı ateş, nefesi ölümdür. Gılgamış, canavarı öldürmek üzere arkadaşı Enkidu'yla yola çıkar. Gılgamış, Ulu Dağ'dan kendisine olumlu mesaj içeren bir düş göstermesini ister. Gılgamış rüyalarında sürekli olarak yabancı bir boğa ile mücadele eder. Bu rüyalarındaki "gök gürlmesi"³, "şimşek çakması"⁴ gibi unsurlar mitolojik boğatasavvurlarıyla benzerlik gösterir. "Yabancı boğa koruyucusu Şamaş"⁵, Gılgamış'ın en büyük yardımcısıdır. Humbaba'yla mücadelesi esnasında Gılgamış'tan "Yeri eşeleyeni bir boğa gibi bacaklarını ger"mesi (Gezgin, 2009: 45) ve "Bir vahşi boğa gibi yeri kokla"(Gezgin, 47)ması şeklinde benzetmeler yapılarak söz edilir. Burada, Gılgamış'ın bir "vahşi boğa"ya benzetilmesi doğaldır. Boğanın tanrılarının ardından kralların, büyük din kurucularıyla da özdeşleştirildiği dikkat çeker⁶. Gılgamış üçte ikisi tanrı olan bir insandır. Humbaba'yı öldürmesi onun öncelikle bu tanrıs

Gılgamış Destanı'nda ve Dede Korkut Hikâyelerinde yaratılışa ilişkin seçilen figür yine boğa olur. Anlatılarda kahramanın mücadelelerini kaos-kozmos, baba-oğul, geçmiş-hal zıtlıkları çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Gılgamış Destanı'nda Gılgamış ve karşıtı gibi görünen Enkidu'nun çatışmasını, Dede Korkut Hikâyelerinde Dirse Han ve Boğaç'ın çatışması da bu bağlamda değerlendirilir. Gılgamış, yani geçmiş yahut baba figürü gelin odasına girme âdetini bırakır. Çatışmada Enkidu adeta bir boğanın yansımasıdır. Dirse Han'ın oğlancığ Bayındır Han'ın boğasıyla mücadele ederek yeni düzene giriş yapar. Böylece yeni bir yaratılış gerçekleşir.

Oğuzların yaşantısının anlatıldığı bu dönemde tabiatta var olmayı, hayatta kalmayı sağlayan fiziki güç, artık tek başına yeterli değildir. Kültürleşmenin bir numaralı öncülü akıl ve uyum ile düşünerek tabiatın yani doğanın/boğanın alt edilmesi gerekir. “Oğlancık” da bu şekilde düşünüp boğanın önünden çekilir ve boğayı onun kendi gücü ve öfkesiyle yener. O, devrin gerçeğini kabul ederek boğayla savaşarak, eski benliğini öldürerek yeni bir benliğe bürünür ve yetişkinlerin dünyasına kabul edilir.

yönünü ortaya koyması açısından önemlidir. Eskiye temsil eden Dirse Han’a karşı yeni düzenin temsilcisi olarak öldürdüğü boğadan adını alan⁷Boğaç da babasına yani eskiye karşı zafer kazanır.

Gılgamış’ın üçüncü çatışması, Ereşkigal’in kocası Gökboğası Gugalanna’yla olur. O, bu mücadelede üçte biri insan olarak yer alır, Gökboğası’nı öldürür, kafasını keser, Şamaş’a sunar ve Gökboğası’nın devasa boynuzlarını⁸ keserek duvara asar. Gılgamış, onun boynuzlarına sahip olduktan sonra artık adının sonsuza dek yaşayacağından emindir. Gılgamış (kahraman), mücadelesini tamamladıktan sonra kentine, Uruk halkına döner. Orada ona, “*Gılgamış, yiğitler arasında en güçlü olanıdır.*” derler. Böylece yeni bir yaratım da gerçekleşmiş olur.

Eski Türklerde de özellikle boğanın yanı sıra öküz alplik ongunu veya simgesidir. (Çoruhlu, 1999:162-165)Türk inanç sistemi içinde boğa/öküz bir ongon olarak kullanılır (Ögel, 1995: 536-537). Dede Korkut Hikâyelerinde güç ve yiğitlik sembolü olan boğa, “Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu” ve “Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu” başlıklı hikâyelerde yerini bulur. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesinde Bayındır Han’ın boğası, Oğuzların sürülerinde güttükleri evcil hayvanlara benzemez. O, adeta başlı başına bir canavardır. Dirse Han’ın oğlu arkadaşlarıyla birlikte henüz yetişkinlerin dünyasına girmeye hak kazanmamış yeni yetme delikanlıların oynadığı bir oyun (Gökyay 2006; 1102) olan “aşık” oyunu oynamaktadır. Bayındır Han’ın boğası bir anda meydana salıverilir. Burada boğa, henüz erginlenmemiş “oğlancıkların” varlığını tehdit eder. Arkadaşları kaçarken Dirse Han’ın oğlu kaçmaz ve boğa ile savaşır. Oğuzların

yaşantısının anlatıldığı bu dönemde tabiatta var olmayı, hayatta kalmayı sağlayan fiziki güç, artık tek başına yeterli değildir. Kültürleşmenin bir numaralı öncülü akıl ve uyum ile düşünerek tabiatın yani doğanın/ boğanın alt edilmesi gerekir. “Oğlancık” da bu şekilde düşünüp boğanın önünden çekilir ve boğayı onun kendi gücü ve öfkesiyle yener. O, devrin gerçeğini kabul ederek boğayla savaşıyor, eski benliğini öldürerek yeni bir benliğe bürünür ve yetişkinlerin dünyasına kabul edilir.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı hikâyesinde, Kan Turalı'nın Sarı donlu Selcen Hatun'la evlenebilmesi için çatışması gerekli olan canavarlardan birincisi boğadır. Oğuz yaşantısında “hüner ile kız alma” şartının bu anlatıdaki karşılığı “üç canavar kalınlığındaki kaftan”dır. Tam olarak doğadan ayrışmamış, sert mizaçlı Oğuz erkeğinin inisiyasyonları daima savaş, erlik, hüner, sadakat, cesaret ve cömertlik üzerine bina edilir. Tam olarak üç defa canavarla mücadele eden aday, artık bu çatışmayı gerçekleştirmiş olur.

Günümüzden on bin yıl önce bir kadın resminin yanında bir boğanın resminin varlığı kadın-boğa çiftinin göstergesidir. Büyüsel-dinsel olarak bütün Ortadoğu'ya yayılan bu sembolün, söz konusu edilen anlatılarda da yerini koruduğunu söylemek mümkündür. Kanturalı'nın bir kızla evlenebilmesi için karşısındaki “üç canavar kalınlığındaki kaftan” olarak anılan birinci canavar boğa ile Gılgamış'ın bir kadınla birlikte olmak için düğün odasına gitmesini, kavuşmasını engelleyen “Uruk şehrinin en güçlüsü Enkidu” bu noktada aynileşmişlerdir adeta. Kanturalı'nın karşısındaki boğa, Gılgamış'ın karşısındaki Enkidu'dur. Burada Enkidu, vahşiliği ve doğadan yani kültürleşmenin dışından gelmesi yönüyle “boğa” motifinin bozulmuş bir versiyonudur. Jung, bir canavarın ölümünün zihnin çocukluk çağının bitip, erginleşmenin; yani yeni bir yaşamın başlangıcını simgelediği görüşündedir (Jung, 2009: 69). Kerényi'ye göre, insan varoluşunda “acı çekmek” ve “karanlık” birbiriyle o kadar ilintilidir ki karanlığın rol aldığı bütün olaylar ister aktif ister pasif olsun bir acı çekişle ilgilidir (2012: 56). Gılgamış, Boğaç ve Kan Turalı, Budist inanışlarına göre maneviyatın ve egonun ta kendisi (Cooper, 1979: 26-27) olan boğanın yer aldığı sınavlardan geçerek yaşam yolculuğunda bir “geçit”i tamamlamışlardır.

Günümüzden on bin yıl önce bir kadın resminin yanında bir boğanın resminin varlığı kadın-boğa çiftinin göstergesidir. Büyüsel-dinsel olarak bütün Ortadoğu'ya yayılan bu sembolün, söz konusu edilen anlatılarda da yerini koruduğunu söylemek mümkündür.

Geçmişte mevsimler kış ve yaz olmak üzere ikiye ayrılır. Mevsim geçişleri de doğup ölmek, tekrar doğmak olarak tasavvur edilir ve yıl “kuru” ve “yağışlı mevsim diye ikiye ayrılır.

2. Mevsimsel Döngü: “Ölup Dirilme Simgesi Boğa”

Geçmişte mevsimler kış ve yaz olmak üzere ikiye ayrılır. Mevsim geçişleri de doğup ölmek, tekrar doğmak olarak tasavvur edilir ve yıl “kuru” ve “yağışlı mevsim diye ikiye ayrılır (Eliade, 1994: 62). Mitolojide boğayla sembolize edilen durumlardan biri erkeğin vahşi cinsel gücü, “dölleyen” oluşudur. Hint- Akdeniz “gök tanrıları” boğayla kişileştirilir. Gök tanrılar yaratıcıdır, “döllemek” yaratıcılığın bir yönüdür. Dölleyen tanrılar için kullanılan en önemli semboller “boğa” ile kurulan bağlantılardır. Mnves ya da Merwer olarak da tapınılan boğa aynı zamanda her gün gök tanrısı Nut’ı dölleyen,

‘Cennetin Boğası’ olarak bilinen Ra için de kutsaldır. Dünya Tanrısı Neb de aynı zamanda gökyüzü tanrıçasının boğasıydı. Hint kültüründe boğa biçimindeki tanrı kozmik boyutlardaki bir tanrıça- inekle birleşir ve her şeyi canlandıran inek *Vişvarupa* ortaya çıkar (Ronnberg, 2010: 308-311; Cooper, 1979, ss. 26-27).

Mezopotamya’da Sümerlerde bundan altı bin yıl önce boğa tanrı *Enlil* topırağa egemen olan verimlilik tanrısıdır. Eski Ugarit, yeni Fenike’de bir boğa olarak temsil edilen tanrı *El* bölgenin en ulu tanrısıdır. Antik Mısır’da da *Osiris*’in enkarnasyonu ve yaratıcı tanrı *Ptah*’ın ikinci hayatı olan *Apis* boğası, Nil’in taşmasına neden olup, getirdiği bereketli alüvyonlarla tarlaları her yıl yeni bir yaşama hazırlar. Muhtemelen, gittikçe ünlenen özellikleriyle boğa, Mezopotamyalı astrologların bereketli ilkbahar; ‘Gut-anna’ ve ‘Cennetin Boğası’; ‘Boğa’nın Çenesi’ ya da Taurus olarak adlandırılmasına neden olur (Ronnberg, 2010: 308-311; Cooper, 1979, ss. 26-27).

Gılgamış Destanı’nda Gılgamış ve dostu Enkidu’nun iki büyük mücadelesine tanık olunur. “Dirse Han Oğlu Boğaç Boyu” başlıklı hikâyede de Bayındır Han’ın boğası yılda iki defa salınır. Bu durumlar birlikte değerlendirildiğinde anlatılardaki boğa motifinin mevsimsel döngü ekseninde özellikle kullanılır. Bilindiği gibi, iki sayısı yaratılışı, bütünlüğü temsil eder. Gılgamış’ın hem Humbaba ve hem de Gök Boğasıyla iki mücadelesi ve Bayındır Han’ın boğasının da yılda iki kez salıverilmesi burada boğanın mevsimsel döngüye işaret etmesi açısından önemli bir göstergedir.

Arkaik toplumlarda boğanın kurban edilmesiyle bu döngü taklit edilirdi. *Kerenyi*, Dionysus boğasını, “Saf Hayat Gücü”nün vücut bulmuşu olarak tanımlar. İşte bundan dolayıdır ki; boğanın kanı, dölleyici gücünü gösterebilmek amacıyla tarlaların üzerine serpilmiş olan bu enerjinin tezahürüdür. Zaman içinde boğanın ‘mutlak’ görünüşü, toprak ve bitkilerdeki hayatı canlandırmaya yeter (Ronnberg, 2010: 308-311). Ölüp dirilen her şey, yeniden doğarak” başlangıçtaki durumuna dönerek mükemmel bir başlangıçta uyanacaktır. Gilgames Destanı’nda Humbaba ve Gök Boğası’nın ölümü iki kurbanı simgeler. Yeniden doğuş için iki kurban. Bunlardan birincisi, tanrısal güçle bir boğa gibi yola koyulan Gilgames’in kurbanı, ikincisi de Gilgames’in insani yönüyle gerçekleştirdiği boğa kurbanıdır.

Sonuç

Genel anlamda mit dünyası kaos-kozmos düzleminde anlatıları merkez alır. Bir başka ifade ile evrenin, insanın ve kahramanın yaratılışını anlatır. Bir kaos ortamından düzene geçişi anlatan mit ve destanlarda yeni bir düzene geçiş, ancak eskinin yok edilmesiyle gerçekleşir. Kaos içindeki insanın dramını anlatılan bu yapıtlar, gerçek varoluşun yani yeninin kabullenilerek gerçek bir doğuşun, varoluşun yansımalarıdır. Varoluş için seçilen en önemli figür, doğal olarak Gök’ü ve Yer’i, Tanrıları, yaratılış ve ölümü, gücü ve bereketi mükemmel bir şekilde sembolize eden boğadır. O halde, yaratılış tekrar gerçekleştirmek için, yüce varlığa sunulacak en mükemmel kurban, boğa olacaktır.

Mitten destana ve destandan halk hikâyesine geçiş anlatıları olarak değerlendirilebilecek

Genel anlamda mit dünyası kaos-kozmos düzleminde anlatıları merkez alır. Bir başka ifade ile evrenin, insanın ve kahramanın yaratılışını anlatır. Bir kaos ortamından düzene geçişi anlatan mit ve destanlarda yeni bir düzene geçiş, ancak eskinin yok edilmesiyle gerçekleşir. Kaos içindeki insanın dramını anlatılan bu yapıtlar, gerçek varoluşun yani yeninin kabullenilerek gerçek bir doğuşun, varoluşun yansımalarıdır. Varoluş için seçilen en önemli figür, doğal olarak Gök’ü ve Yer’i, Tanrıları, yaratılış ve ölümü, gücü ve bereketi mükemmel bir şekilde sembolize eden boğadır. O halde, yaratılış tekrar gerçekleştirmek için, yüce varlığa sunulacak en mükemmel kurban, boğa olacaktır.

Mitten destana ve destandan halk hikâyesine geçiş anlatıları olarak değerlendirilebilecek Gilgames Destanı ve Dede Korkut Hikâyeleri’nde mit ve ritüellerde sıklıkla karşılaşılan boğanın gök tanrısı (yaratılış, eril güç ve cinsel güç), fırtına tanrısı (şimşekler çakan, gürleyen), yer/su (üreten, bereket veren), kurban (erginlenme, yeniden doğum) gibi simgeleriyle yerini koruduğu görülür. Gilgames’in, Boğaç’ın ve Kan Turalı’nın boğayla mücadelelerinin insanlığın en eski kurban geleneğinin devamı olduğunu söylemek mümkündür. Kahraman, boğayla mücadelesinde onun pek çok özellikleriyle donanır, egosunu yener ve bilinçlenmeyle yeni bir düzene adım atar.

Gilgamiş Destanı ve Dede Korkut Hikâyeleri'nde mit ve ritüellerde sıklıkla karşılaşılan boğanın gök tanrısı (yaratılış, eril güç ve cinsel güç), fırtına tanrısı (şimşekler çakan, gürleyen), yer/su (üreten, bereket veren), kurban (erginlenme, yeniden doğum) gibi simgeleriyle yerini koruduğu görülür. Gilgamiş'ın, Boğaç'ın ve Kan Turalı'nın boğayla mücadelelerinin insanlığın en eski kurban geleneğinin devamı olduğunu söylemek mümkündür. Kahraman, boğayla mücadelesinde onun pek çok özellikleriyle donanır, egosunu yener ve bilinçlenmeyle yeni bir düzene adım atar.

Gilgamiş Destanı ve Dede Korkut Hikâyeleri'nde mit ve ritüellerde sıklıkla karşılaşılan boğanın gök tanrısı (yaratılış, eril güç ve cinsel güç), fırtına tanrısı (şimşekler çakan, gürleyen), yer/su (üreten, bereket veren), kurban (erginlenme, yeniden doğum) gibi simgeleriyle yerini koruduğu görülür. Gilgamiş'ın, Boğaç'ın ve Kan Turalı'nın boğayla mücadelelerinin insanlığın en eski kurban geleneğinin devamı olduğunu söylemek mümkündür. Kahraman, boğayla mücadelesinde onun pek çok özellikleriyle donanır, egosunu yener ve bilinçlenmeyle yeni bir düzene adım atar.

Günümüzde, evlere asılan boğa boynuzundan İspanya'daki boğa güreşlerine değin boğa büyüsünün, boğa kültürünün, boğa adaklarının devam ettiği görülür. Bugün, çok vahşi bir gösteri olarak değerlendirilen boğa güreşleri, mit ve ritüellerin devamıdır. Geçmişten günümüze varlığını koruyan bu kültürel unsurlar, özelliğini, fonksiyonunu ve anlamını yitiren bir gösteri, bir eğlencedir artık. *Campbell*'in dediği gibi, "(...) yaşam varsa ölüm de vardır ve kurban, mutluluktur (...)"

- 1 "Avustralya'nın doğu sahilinde yaşayan kavimler (Muring vb.) tanrısal varlık olan Daramulun'a inanırlar (...) Bir zamanlar Daramulun bir süre yeryüzünde yaşamıştır ve erginlenme törenlerini başlatmıştır; sonra yeniden göğe yükselmiştir ve oradan sesi-yıldırım- duyulur ve yine oradan yağmur gönderir. Erginlenme töreni görkemli bir boğa-böğürten (bull-roarer) gösterisinden oluşur; boğa böğürten 20 cm. uzunluğunda 3 cm. genişliğinde bir tahta parçasıdır ve bir ucu deliktir ve delikten bir ip geçirilmiştir; bu ipten tutup döndürüldüğünde gök gürlmesine veya boğa boğa böğürmesine benzer bir ses çıkar" (Eliade, 2009: 64).
- 2 Bazı kültürlerde gök ve bereket tanrılarını dölleyen boğaların varlığından da söz edilir. (Eliade 2009; 103). Yerle göğün birleşmesi, tarlaların göklerin yağmuruyla verimli hale gelmesi ileride ortaya çıkacak mitolojilerin örneğin gök tanrısı Zeus'la toprak tanrıçası Demeter'in evliliği ya da Babil'deki bahar bayramlarının temelinde yer alacaktır. Boğa simgesi her ne kadar eril tanrılara, örneğin Zeus, izafe edilse de bereket tanrıçalarının, Sin, simgesi ve kadının simgesi olarak da kabul görür (Ronnberg, 2010: 308-311).
- 3 Boğanın derinden gelen böğürtüleri ve parlak boynuzları, şimşek ve yıldırım tanrılarını anımsatır. (Ronnberg 2010: 308-311).Gök, ışık, ateş, kükremeye benzeyen gürlütu gibi olgular "boğa" figürüyle sembolize edilmiştir. Hintlilerde, Afrika-Avrasya'da "gök ve bereket" tanrısı "boğa biçimli tanrı" biçimine dönüşür. Boğa ve yıldırım, gök tanrılarının simgeleridir. Boğanın derinden gelen böğürtüleri kasırgayla ve gök gürlütüsüyle özdeşleştirilir ve parlak boynuzları, şimşek ve yıldırım tanrılarını anımsatır. Örneğin Yunan mitolojisinde yıldırma, gök gürlütüsüne, fırtınaya ve berekete hükmeden Zeus da boğayla bir tutulur.
- 4 Boğanın toprakla ilişkileri gök gürlütüsü ve yağmurdur. Gök gürlütüsünün ardından gelen yağmur; yağmurun toprağı sulaması, verimli hale getirmesi; tüm bu doğa olayları aslında eril gök ile dişil toprağın birleşerek canlıları meydana getirişi olarak anlamlandırılır. Burada boğa, yaratılış imgesi olan suyla bağlantılı olması nedeniyle de "yaratılış"ın simgesi olarak karşımız çıkar. Mezopotamya'da Dicle nehrinin taşması ve toprakların verimli hale gelmesi boğa tanrı Ninlil ve inek ya da ana tanrıçanın birleşmesinden kaynaklanır. Bir gök gürlütüsü sonrası yaşam enerjisi veren yağmurun da boğadan türediğı düşünülür. Sanskritçe'de 'boğa' ve 'yağmur' için kullanılan kelimeler aynı kökten türemişlerdir; iki kelime de 'sulamak' ve 'dölemek' manasında kullanılır. Yunan mitolojisinde nehir tanrılarını da genellikle boğa biçimlidir. Hint tanrısı İndra, "Toprağın boğası" olarak anılır (Bkz. Eliade, 2009).
- 5 Sümer mitolojisine göre, Şamaş, güç, gök gürlemesi, şimşek, yağmura ve suya hükmeden gök tanrıdır.
- 6 Sümerlerde krallar Tanrı için de kullanılan 'Vahşi Boğa' deyimıyla anılırlardı. Zerdüşt bir boğa şeklinde, yıldırım kollu tanrı İndra da boğanın göğe yönelmiş boynuzlarıyla temsil edilirdi. Buda'nın sesi de "boğanunki gibi gür" olarak tasavvur edilirdi (Ronnberg, 2010: 308-311).
- 7 *Frazer*, ergenliğe geçiş törenlerindeki ölüm simgeçiliğinin totemcilikle ilgisini kurmakta ve yeni yetmenin simgesel ölümü ve yeniden hayata döndürülmesini delikanlının ruhunu kendi totemine aktarılmak üzere bedeninden çıkarılması şeklinde yorumlamaktadır. Böylece delikanlının ruhu, geçici olarak totemine bırakılmakta ve tehlikenin geçmesi beklenmektedir (Frazer, 1992: 308-322) *Duymaz* da Oğuz Kağan'ın mücadelesin de boğa veya öküz olduğı onunda Oğuz ismini bu totem hayvandan aldığı düşüncesini dile getirdiğı çalışmasında Buğaç'ın da bu şekilde ad almasını totem inancında aldığı görüşündedir. Kahramanlara öldürdükleri hayvanların adları verilerek onun yeni yaşamında bu adla tehlikelerden korunmaktadırlar (Duymaz, 2000: 114).

- 8 Boğa gibi onun boynuzu da insanlığın en erken dönemlerinden itibaren kutsal kabul edildiği dikkat çeker ve hilale benzeyen boynuzları da ayla eşleştirilir. Mit dünyasında tanrısal güç, bereket, yeniden doğum, yenilenme ve ruhsal güç boğanın boynuzları arasındaki dünyadadır. İbranicede “alef”, boğa anlamına gelmektedir ve yeni ayın simgesidir. “Ay”, sulara ve yağmura hükmeder, evrene “bereket” dağıtır. Doğu Akdeniz ay tanrıçaları da boğayla temsil edilmişlerdir. Mısır’da ay tanrısı “yıldızların boğası”, Ur’un ay tanrısı Nannar “göğün genç güçlü boğası” olarak adlandırılmışlardır. Fars mitolojisinde boğa, dünyanın ruhunu temsil eder, onun yaratıcı gücü; Ay ve döllenmiş yağmur bulutlarıyla özdeşleştirilir (Ronnberg, 2010: 308-311; Cooper, 1979, ss. 26-27).

Kaynaklar

- ABSALON, Patrick-CANARD, Frédéric (2010), *Ejderhalar-İnsanlar Diyarındaki Canavarlar*, çev. Ali Berktaç, İstanbul: YKY.
- BOTTERO, Jean (2005), *Gılgamış Destanı-Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*, çev. Orhan Suda, İstanbul: YKY.
- COOPER, J. C. (1979), *An Illustrated Encyclopedia of Traditional Symbols*, şehir Thamesand Hudson Inc.
- ÇORUHLU, Yaşar (1999) *Türk Mitolojisinin ABC’si*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- DUYMAZ, Ali (2000), “Dede Korkut Kitabı’nda Alpların Eğitim ve Geçiş Törenleri”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, haz. Alev Kahya-Birgül, Aysu Şimşek, Canpolat, Ankara AKM Yay., s. 109-122..
- ERGİN, Muharrem (2012), *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ELIADE, Mircea (1994), *Ebedi Dönüş Mitosu*, çev. Ümit Altuğ, İstanbul: İmge Kitabevi Yay.
- (2009), *Dinler Tarihine Giriş*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- FRAZER, James (1992), *Altın Dal - Dinin ve Folklorun Kökleri II*, çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul: Payel Yay.
- GEZGİN, İsmail (2008), *Sanatın Mitolojisi*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- (2009), *Kültürlenme Sürecinin Mitik Kahramanı-Gılgamış*, İstanbul: Alfa Yay.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (2006), *Dedem Korkud’un Kitabı*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- JUNG, C. G. (2009), *İnsan ve Sembolleri*, çev. Ali Nihat Babaoğlu, İstanbul: Okuyan Us.
- KERENYI, Carl (2012), *Prometheus-İnsan Varoluşunun Arketip İmgesi*, çev. Tacıbaht Türel, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- ÖGEL, Bahattin (1995), *Türk Mitolojisi*, C.II, Ankara.
- RONNBERG, A, MARTIN, K. (Eds.) (2010), *The Book of Symbols*, London: Taschen.